

KEREKES BARNABÁS

Hangzó beszédünk néhány jellegzetes hibája

Az elmúlt években számomra ismeretlen ún. „megmondó” emberek sok-sok olyan rossz tulajdonságomra hívták fel a figyelmemet, amelyekről korábban nem is tudtam. Szomorúan értesültem arról, hogy kirekesztő vagyok, sőt rasszista; folyamatosan megsértem a rádióhallgatók, a tévénézők, Baár-Madas-beli növendékeim s általában is a velem kapcsolatba kerülő fiatalok személyiségi jogait; megalázom őket, sőt a környezetüket is! S eddig ugyan nem tudtam róla, de „jó szándékú” emberek szembesítettek eddigi rejtett énemmel, s így kiderült: irritálnak a színes bőrűek, a nyomorékok, a homoszexuálisok; meg egyébként is: nagyképű vagyok, pöffeszkedő, mindenkinek mindent előírok, a politikai szélkakas hozzám képest maga az örök időkre rögzült, lecövekelt állandóság.

Mindezek az önmarcangoló gondolatok akkor kerítettek hatalmukba, amikor mai előadásomnak címet választottam. Mert ha egy sajátos szabadságértelmezés szerint igaz az, hogy mindenki azt tesz, amit akar, úgy beszél, ahogy neki tetszik, akkor nagy-nagy merészség, más szempontból mérhetetlen jogtiprás, hogy kiejtési hibákról merek beszélni; pedig ezt fogom tenni, huszonhatféle rendellenességre hozok példá(ka)t.

Azt tanultam: gondolatainkat igyekezzünk világosan, a kommunikációs helyzethez igazítva pontosan megfogalmazni, s írásban is, szóban is igyekezzem magam megértetni. Törekedjem arra, hogy megértsenek, s ne félreértsenek; az igényes köznyelvi normához igazodó beszéd- és írásmóddal legyek segítségére kommunikációs partneremnek abban, hogy éppen azt értse, amit közölni szeretnék vele. Rajtam ne múljon a siker, miattam ne mozgósítson fölös energiákat az engem hallgató, a pontatlan fogalmazás, a helytelen mondattagolás vagy éppen az összevissza hangsúlyozás miatt.

Ha témámhoz ebből az alapállásból közelítek, akkor talán igazam lehet, ha azt mondom: a következő rádiós példák közlői bizony nem tettek meg mindent annak érdekében, hogy hallgatóik megérthessék őket. S mielőtt a kiválasztott részleteket meghallgatnánk, egyetlen mondattal hadd indokoljam meg témaválasztásomat. Negyven évvel az első kiejtési konferencia után ugyan mivel foglalkozzunk, ha nem azzal, hogy milyen jellemzői vannak a mai közbeszédbeli kiejtésnek. Példáinkat a Magyar Rádió archívumából vettük; sajnos nem „felbérelt” megszólalók szándékos, mulattatásra szánt mondatait halljuk.

Érdeemes megfigyelnünk a következő példánk tagolását:¹

Hogyhogy ilyen alacsony a minimális lakbér ebben a | gazdasági helyzetben, ^sokan itálra költik a fizetésüket és | fillérekért laknak, ^egyes lakások lakbére | viszont indokolatlanul nagy.

Rejtvény: ki a legdolgosabb, legtalentumosabb ember: Magda vagy a férje?
Nincs ennél derekabb, különb ember, dolgosabb, talentumosabb, ^ Magda, ennél a maga uránál a Föld kerekén!

Büszkék vagyunk a hosszú magánhangzóinkra; a következő mondatot hallva is? S a tagolás segíti-e a pontos megértést?

Szóke, törékeny, ^ibolyakék^szemű asszony nyit ajtót.

(Ejtése: szöke)

Átírjuk-e az irodalomtörténeti munkákat, vagy inkább érdemes az értelmező helyesejtését megtanulni?

Nem érdektelen tehát meghallgatnunk, hogyan vélekedik például a primadonna, Déryné, ^Katona^Józsefről.

S itt is!

De játsszuk el a jelenetet! Te vagy a legkisebb, ^Zoli, te leszel Vackor.

Egy találós kérdés: hányan beszélgetnek? S ha valaki nem ismeri a filozófiatörténetet, hadd higgye azt, hogy hárman?

Hallgassanak meg egy képzelt beszélgetést, amelynek szereplői: IV. Kelemen pápa, | Bacon pártfogója, | és Roger Bacon.

Mondják: A hatásos színészi játéknak fontos kelléke az érzelmi hangsúly, súlyos hiba hát bántani művészeinket ennek alkalmazásáért. Isten ments

¹ Technikai okok miatt csupán a kifogásolt jelenséget ábrázoljuk. A jelölési rendszer a példatár végén található.

bárkit is igaztalanul megróni, de következő mondatunkat hallgatva csöndesen megkérdem: a béke hogyan szokott fakadni?

Fakadjon e bot nyomában a béke | és áldás li-lioma!

A köznap beszédben is, kiejtési versenyeken is sűrűn tapasztaljuk, hogy összetartozó szókapcsolatok esnek szét a mellérendelő kötőszók előtti fölös megszakítás miatt. Íme!

Minden további csak rajtad áll | vagy bukik.

Egyre többször halljuk a határozott és a határozatlan névelők indokolatlan nyomatékolását, itt van három példa:

A^rövid külföldi hírek után részletes hazai beszámolókkal folytatjuk az Esti Magazint.

A^konyha használata tilos!

Egy^darabon elkísérlek.

S persze az egy névelőt és az egy számnevet is gyakran összecserélik.

Ne^egy összegben, hanem részletekben kelljen kifizetnie azt.

Okkal kérdezhajjuk: az át itt névutó vagy igekötő?

Munkája körül évszázadokon át^folyt a vita.

S mi a szerepe a túl szónak a következő kérdésben?

Mennyiben járulhat hozzá az anyaország a határon túl^élő magyarok egzisztencia-teremtéséhez?

Nem hiszem, hogy akad olyan – a kiejtés törvényszerűségeivel foglalkozó – szakkönyv, amelyik a nyomósító szerepű is kötőszó hangsúlyozását javasolná következő példáinkban, s nem az is által nyomósított részt emelné ki.

Itt természetesen van egy elvi kérdés is.

A kiszabható építésrendészeti bírság összegének mértékét is^jelentősen megemelte.

S vajon mi indokolja a hátravetett igekötő kiemelését itt?

Ez a variánsrendszer fokozatosan alakulhatott ki.

Sajnos, nem egyedi hiba a határozóragok szükségtelen hangsúlyozása sem.

Hosszas vajúadás után megismertettük a magyar utazó közönséggel, hogy Törökország nemcsak Isztambulból áll.

Meg az egyéb szakaszrörök nyomatékolása sem:

Figyeljük meg, hogyan bővíti a kertészkedés képzetvilágát, az egész emberi sors kifejezőjévé.

S hányszor halljuk az összetett szavak széthangsúlyozását! A harmadik példa különösen elgondolkodtató, hiszen az óvodások okkal hihetik, hogy a szőnyeg és a nápolyi egyaránt morzsa.

Mi ez a szabad[^]orvosválasztás?

Nem minden természetszerető emberből lesz környezetvédelmi szakember. A természetvédő automatikusan környezetvédővé válik
A szőnyeg és a nápolyi morzsák.

Figyeljük a mondatok utolsó szavának erős hangsúlyát a következőkben:

A Fővárosi Tanács adta meg erre a lehetőséget a Fehérhajó utca öt szám alatti házban. Kétezerre nőtt az évek folyamán a beiratkozott olvasók száma.

Továbbá az igei állítmányok és állítmányrészek indokolatlan nyomatékolását.

Én egy köztisztviselő vagyok, a Környezetvédelmi Minisztériumban dolgozom, és ott a levegőtisztaság-védelemmel foglalkozom.

Mai szóhasználat: mindkét kiadványtípus bizonyosfajta közművelődési funkciót látott, illetve lát el.

A kiegészítendő kérdésekben gyakori jelenség a kérdő névmásnak járó hangsúly átcsúszása egy másik szóra.

Mégis, kinek a dolga a rokkantak érdekvédelme?

Hogyan férhet ez össze?

Az eldöntendő kérdéseket egy dallamcsúccsal szokás ejteni, s az az utolsó előtti szótagra esik. A következő mondatban hány „egy dallamcsúc” van?

*Közeledik a húsvét↑, Anna↑ a saját↑ festésű↑
tojásokkal↑ ajándékozta meg a locsolkodó↑kat?*

Babona, hogy a jelzős szerkezetekben mindig csak a jelzőre kerülhet nyomaték. Ha ezt valaki elhiszi, effélék sülnék ki belőle.

E két utóbbi a terem elején, közel a széles^folyosóra nyíló két^ablakhoz, egy-egy széken ült.

Hogy a honfoglaló magyar harcos mellé a ló fejét és négy^lábát is eltemették.

Némelyik, mint például a csuka, sokkal kevesebbet eszik a nyári^forróságban, mint alacsonyabb hőmérsékletnél.

Kiemeltek egy nagy^követ a vízből, és alatta hemzsegték a rákok.

S ha a mellérendelő szókapcsolatokban nem sikerül egyforma hangsúllyal ejtenünk annak két tagját, félreérthető, sőt mulatságos megállapításokat hallhatunk.

Két|-**há**rom napos munkaértekezlettel számolnak, és...

Az emlősök, madarak, hüllők többsége tehát tavasszal|-**nyá**ron szaporodik.

Egy példa a birtokos szerkezetek pontatlan, ennélfogva félreérthető ejtésére:

Kigyulladt a svéd kormány^épülete, de senki sem sérült meg.

Meg szóljunk arról is, hogyan sikkad el a még nyomósító szerepe!

A hozzászólások hangja természetesen^még változatosabb.

Minthogy azonban a külgazdasági feltételek nagyobb mértékben romlottak, mintsem arra számí-

tani lehetett, ^még következetesebben kell végrehajtani az elfogadott határozatokat.

Két példa arra, hogyan változik meg egy mondatrész szerepe a helytelen hangsúlyozás következtében, azaz: miként lesz részeshatározó a birtokos jelzőből.

Nyíregyházi stúdióink munkatársa, Ágoston István számol be a lengyel és a magyar építési miniszternek | az épülő kabai cukorgyárban tett közös látogatásáról.

Felcsendült ^Lisztnek | Mecseknádasdon komponált és ritkán hallható kórusműve.

S végül, stílszerűen: kacagjunk vagy ne kacagjunk?

És megint kacagott, jaj, de ^hogya kacagott!

S a tanulság? Maradok ókonzervatív ember; továbbra is azt tartom: törekedjünk arra, hogy értsük, s ne félreértsük egymást.

(A példamondatok kiejtési hibáinak jelölésére a rádióműsor megszokott jelölésrendszerét alkalmaztuk.)

A Beszélni nehéz! jelölésrendszere

Írott jelölés	Számítógépes jelölés	Elnevezés
....	<i>Döntött</i>	gyenge szakaszhangsúly
—	<u><i>Döntött</i></u> és aláhúzott	közepes szakaszhangsúly
⋯	<i>Döntött</i> és félkövér	emelt erejű szakaszhangsúly
==	<u><i>Döntött</i></u> , aláhúzott és félkövér	fő-, mondathangsúly
⤿	^	szókapcsolás
⋮	: (félkövér kettőspont)	rövid szünet
		átlagos, sima szünet
		hosszú szünet